

TURİZM FƏALİYYƏTİNİN KİTABXANA-İFORMASIYA TƏMİNATININ PROQNOZLAŞDIRILMASI

Hacı Hacıbala oğlu Qasimli

Bakı Dövlət Universiteti

E-mail: haci_qasimli@list.ru

Respublikamızda mövcud turizm sahəsinə dair sənəd-informasiya resurslarının mövcud potensialının real inkişaf istiqamətlərinin müəyyən edilməsi məqsədilə qeyd olunan region üzrə fəaliyyət göstərən kitabxana-informasiya şəbəkəsində turizmə dair sənəd axınının müasir vəziyyətinin dəqiq və kompleks tədqiqi və öyrənilməsi zərurəti yaranır. Bütün bunlar isə turizmə dair informasiya resurslarının kitabxana sahəsində oxucu tələbatına uyğun qiymətləndirilməsi, bu sahə üzrə sənəd axınının inkişaf xüsusiyyətlərinin və problemlərinin dərindən araşdırılmasının vacibliyini ön plana çəkir. Bildiyimiz kimi sosial institut hesab edilən kitabxanalar cəmiyyətin informasiya tələbatının ödənilməsinə, elm, informasiya, mədəniyyət, təhsil və tərbiyə funksiyalarını həyata keçirir. Müxtəlif elm sahələrinə dair ədəbiyyatların toplanması, mühafizəsi və informasiya tələbatçılarına çatdırılmasında kitabxana informasiya müəssisələri mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Ölkəmizdə inkişaf etməkdə olan turizm sahəsinin sənəd-informasiya tələbatının öyrənilməsində bu sahəyə dair alimlərin, tədqiqatçıların, mütəxəssislərin ərsəyə gətirdiyi elmi əsərlərinə, elmi tədqiqatların proqnozlaşdırılmasına böyük önəm verilir. Bununla əlaqədar olaraq, məqalədə turizm sferası üzrə kitabxana-informasiya təminatının proqnozlaşdırılması tədqiq edilmişdir.

Açar sözlər: Turizm, kitabxana, informasiya təminatı, proqnozlaşdırma.

GİRİŞ

Turizm fəaliyyətinin kitabxana-informasiya təminatının proqnozlaşdırılması onun yeri, ərazi yerləşməsinə, miqyasını və fəaliyyət növünün əsas istiqamətlərini, həmçinin həcmi, strukturunu, perspektiv dinamikasını verməyi tələb edir. Bu isə kitabxanaların xarakteri, onun marketing strukturu və turizmə dair informasiya məhsulunun təklifi ilə müəyyənləşir. Azərbaycan Respublikası yenidən öz müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra kitabxana işinin və biblioqrafik fəaliyyətin inkişafına dövlət qayğısı daha da artırıldı, "Kitabxana işi haqqında" (1998), "İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında" (1999) Azərbaycan Respublikasının Qanunları qəbul edilmiş, eləcə də "Azərbaycan Respublikasında kitabxanainformasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı"nın (2008) qəbul edilməsi və "Azərbaycanda Kitabxanaların fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında" (2007) Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamları imzalanmışdır. Bu ali dövlət sənədlərində Azərbaycan Respublikasında kitabxana-biblioqrafiya və informasiya fəaliyyətinin kompleks inkişafını hərtərəfli əks etdirir.

ƏSAS HİSSƏ

Məqalədə diqqət çəkən məqamlardan biri olan proqnozlaşdırma anlayışını izah edək. Proqnoz anlayışı altında sözün ümumi mənasında obyektin gələcəkdəki mümkün vəziyyətləri haqda, onun inkişafının alternativ yolları haqda elmi əsaslandırılmış təsəvvürlər sistemi başa düşülür. Müvafiq olaraq proqnozların hazırlanması prosesinin özü proqnozlaşdırma adlanır [3].

Proqnozlaşdırma kifayət qədər tez-tez istifadə olunan-qabaqgörənlik anlayışı ilə bir sırada olur. Qabaqgörənlik təbii ki, gələcəyin gözlənilməsilə bağlı olan hallar dairəsinin ən ümumi xarakteristikasıdır. Ümumi halda qabaqgörənlik onun üç formasında verilə bilər – bu, fərziyyə, proqnoz, plandır. Fərziyyə qabaqgörənliyin həyata keçirilməsinin, gələcək haqda məlumatların intuisiyaya və

xalis nəzəri konstruksiyalara istinad olaraq fərzetmələr qaydasında irəli sürülən elmi-tədqiqat fazasına aiddir. Proqnozlaşdırmanın ümumi qabaqgörənliyin daha ilkin fazaları ilə tutuşdurulmasında fərqləndirici məna ondan ibarətdir ki, onda qabaqgörənliyin kifayət qədər konkretliyi ilə elmi-nəzəri fundamentallıq xüsusiyyətlərinin zəruri vəhdət təşkil etməsi fikirləşilir.

Turizm fəaliyyətinin kitabxana-informasiya təminatının proqnozlaşdırılmasında məqsəd bu sahədə tədqiqat və inkişaf strateji planlarının hazırlanmasında, habelə turizm müəssisələrində idarəetmə sisteminin inkişafında istifadə olunan keyfiyyət göstəricilərinin, xərc elementlərinin və digər göstəricilərin inkişafındakı elmi əsaslı meyilləri müəyyən etməkdir [5].

Turizm fəaliyyətinin kitabxana-informasiya təminatını proqnozlaşdırmaq üçün:

- ✓ marketing tədqiqatları zamanı turizm məhsuluna bazar tələbini müəyyənləşdirmək;
- ✓ turizm məhsullarının səmərəliliyinə təsir göstərən əsas iqtisadi, sosial və elmi-texniki istiqamətləri aşkar etmək;
- ✓ bazar şəraitində tur məhsulunun faydalılığını əhəmiyyətli dərəcədə təsir edən göstəriciləri müəyyənləşdirmək;
- ✓ Ümumi proqnoz metodlarını təyin etmək;
- ✓ Turizmə təsir edən amillər, qiymət, əməliyyat xərcləri, keyfiyyət, bazar parametrləri nəzərə alınmaqla yeni turizm məhsulunun keyfiyyət göstəricilərinə dair proqnoz vermək;
- ✓ turizm məhsulu istehsalının təşkilatı və texniki səviyyəsinə dair proqnoz vermək;
- ✓ tur məhsulunun keyfiyyətinin proqnozlaşdırılan göstəricilərini turistik məhsulun istehsal və təsviq dövrü ərzində minimum ümumi maya dəyəri ilə faydalı maksimum effekt meyarına uyğun optimallaşdırmaq;
- ✓ Mövcud mənbələrə və prioritetlərə əsaslanaraq yeni bir turizm məhsulunun hazırlanmasının iqtisadi məqsədəuyğunluğunu əsaslandırmaq [4]

Proqnozun uğuru, istehsal olunan tur məhsulunun təsirini müəyyən etməyə imkan verir. Tur müəssisəsinin fəaliyyətini proqnozlaşdırmaq sistem təhlilini ehtiva edir, məqsədi göstərilən xidmətlərin rəqabət qabiliyyətini artırmaq üçün strateji və taktiki amillərin yaradılması, tur müəssisəsinin fraksiyasının səmərəliliyi və davamlılığıdır.

Bildiyimiz kimi turizmin informasiya təminatının əsasında özül sənəd-informasiya anbarı kitabxana-informasiya müəssisələri hesab edilir. Professor Xəlil İsmayılovun tədqiqatlarında qeyd edilir ki, kitabxana işinin proqnozlaşdırılması, ilk təcrübə kimi uzun müddət üçün (1970-1990-cı illər) indiki Rusiya Dövlət Kitabxanası tərəfindən həyata keçirilmişdir. Kitabxana işinin proqnozlaşdırılması vəzifələrin qoyuluşuna görə dövlət əhəmiyyətli, ərazi əhəmiyyətli və kitabxanaların tipinə, növünə və işinə aid ola bilər. Proqnozlaşdırma özü də bir neçə pilləli ola bilər. Bunlara aiddir: məqsədin qoyuluşu, kitabxana işinin tədqiq olunan sahəsinə görə inkişafının uzun müddət üçün qabaqcadan öyrənilməsi, işlənilməsi, təhlil edilməsi və qiymətləndirilməsi, cari vəziyyəti, perspektiv vəzifələrin müəyyənləşdirilməsi və proqnozun həyata keçirilməsinin güman edilməsi. Proqnozlaşdırma vaxt intervalına görə qısamüddətli (3-7 il), orta müddətli (7-15 il), və uzunmüddətli (15 ildən yuxarı) ola bilər [1].

Proqnozlaşdırmanın 130-dan yuxarı metodu və variantı vardır ki, bu da üç növ üzrə qruplaşdırılır: ekstropolyasiya, ekspertiza və modelləşdirmə. Ekstropolyasiya metodda (düzgün və ya müqayisəli metod) keçmiş göstəricilər cari göstəricilərlə tutuşdurulur, gələcək dövr üçün onun əhəmiyyəti nəzərə alınır. Praktiki hesablamalar üçün diaqramlardan istifadə etmək daha səmərəlidir ki, burada inkişaf həddi göstərilir, dövr müəyyənləşir. Ekstropolyasiya və digər statistik təhlil metodları yaradıcı yanaşmağı tələb edir. Ekspertiza metodu (və ya ekspert qiymətləndirmə) müəyyən bir sahədə elmi işçilərin və ya yüksəkixtisaslı mütəxəssis və praktiki sənədlərin sorğu- ekspert vasitəsi ilə əldə etdikləri və yeni yolla öyrəniləcək məsələlərin inkişafı haqqında alınan məlumatlardan ibarətdir. Bu metodun bir sıra növü məlumdur. Məsələn, müsahibə və ya komissiya metodu. Yüksəkixtisaslı mütəxəssislərin ekspertizaya cəlb olunması və s. Modelləşdirmə metodu isə riyazi modellərin elmi işləmələrdə obyektə tətbiq edilməsindən ibarətdir. Riyazi modelləşdirmə hadisələrin baş verməsinə da-

ha yaxındır, xarici aləmə xüsusi təsir göstərir və riyazi simvollarından ibarətdir. Riyazi metodlar əsasında alınan təhlil və nəticələrə görə gipotetik model hazırlanır, onun həyati meyarlara uyğunluğu təcrübi olaraq yoxlanılır. Bu meyarın təcrübəyə tətbiqi öyrənilən metodun və hadisənin düzgünlüyünü təhlil etməyə imkan verir [1].

Bütün iqtisadi proseslərdə olduğu kimi, turizm sahəsində də müasir və perspektivli qərarlar tələb olunur. Proqnozlaşdırma perspektiv inkişafın əsas sahələrini əhatə edir. Proqnozlar passiv və aktiv olacaq. Passiv proqnozların formalaşdırıldığı turizm fəaliyyətinin retrospektiv təhlilidir. Passiv proqnozlar struktur dəyişikliklərini əhatə etmir. Aktiv proqnozlar turizmin dəyişmiş bir versiyasıdır. Bu məqsədlə turizm məhsulunun yeni bir trayektoriyası, onun yeni quruluşu, seqmentləşdirilməsi və mənbələrdən istifadə üçün yeni texnologiyalar müəyyənləşdirilir. Turizm layihələri uzunmüddətli proqnozlara əsaslanır, investisiya qoyulur və onlardan istifadə variantları əsaslandırılır. Turizmin proqnozu modelləri dinamik modellərdir. Bu modellər sektorlararası modellərə əsaslanır. Statistik və dinamik modellər mövcuddur. Sektorlararası model aşağıdakı düsturla təmsil olunur [6]:

$$y_1 = \sum_j a_{ij} \cdot xX_i + y_i^k$$

Burada:

Y_i - i sektorun məhsuludur və sektorun istehlakı turizm sektoru üçün istehlak normasıdır.

a_{ij} - j sahəsinin i turizm sahəsinə olan məsrəf normalarıdır.

y_i^k - turizm sektorunun son məhsuludur.

X_i - i sahəsində bir məhsulun həcmidir.

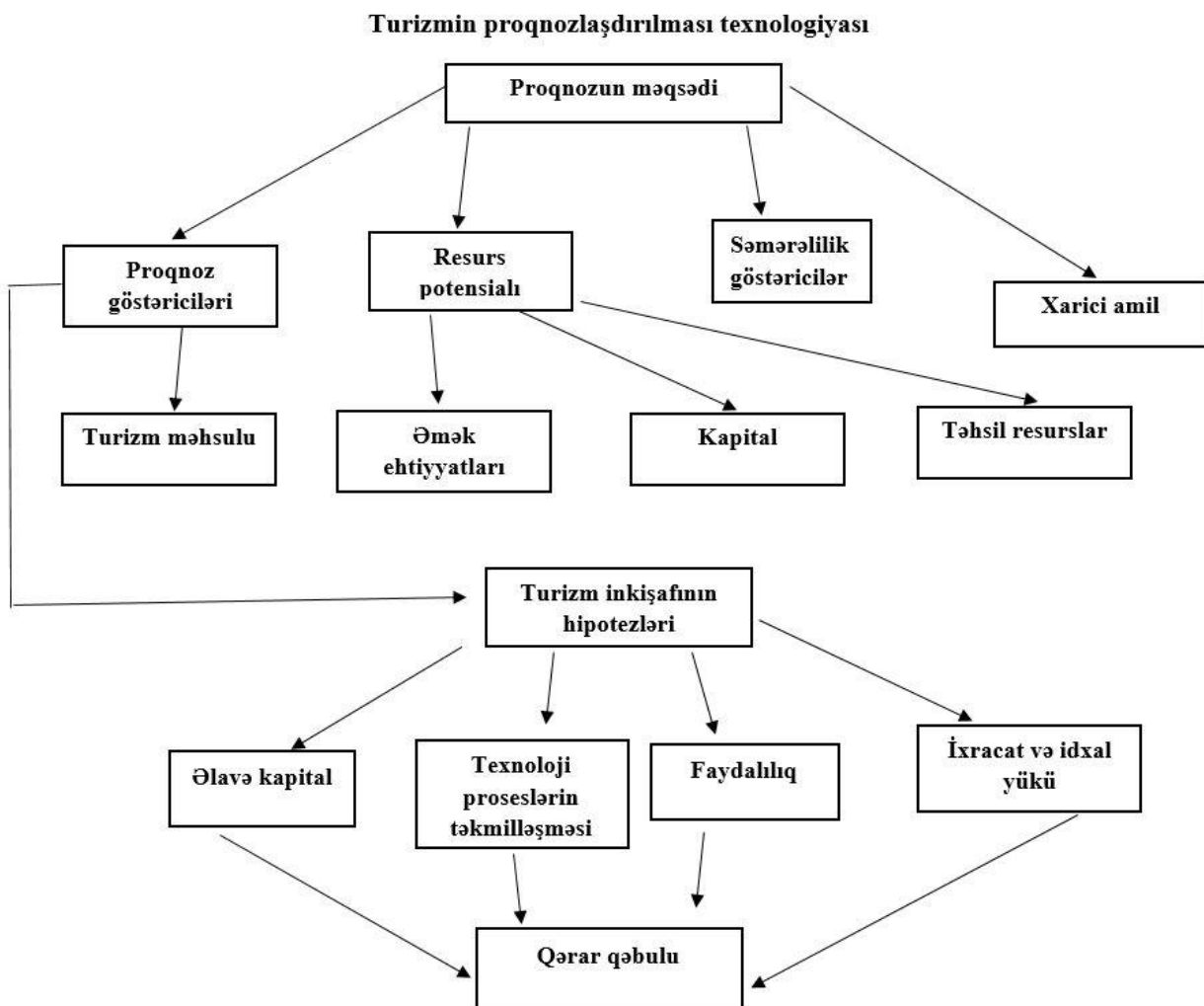
Turizmin proqnozu kəmiyyət və fəza proqnozlarına bölünür. İstənilən səviyyəyə yüksəlmək proqnozun məqsədi kimi görülür. Məqsəd hədəf və faktiki göstəricilər arasındakı fərqləri minimuma endirməkdir:

$$Ti \text{ Min } E = \frac{(f(y_i) - N_i)}{T_i}$$

Turizmin proqnoz amilləri də həyata keçirilir. Faktorlar maddi, əmək və təşkilati idarəetmə amillərinə bölünür və ya idarəetmə amilləri kimi qəbul edilir. Turizmdə istifadə olunan balanslar aşağıdakılardır:

1. Material balansları
2. Əmək balansları
3. İnvestisiya gəlir və xərc balansları
4. İdxal və ixrac balansları

Material balansları bu sahədə tətbiq olunan maddi-texniki bazanın, məhsulun material tutumu ilə ölçülür, elmin, texnikanın inkişafı ilə yenilənir. Əmək qalıqları gəlir və xərclərlə ölçülür. İşçi qüvvəsi qaynaqları, onlardan istifadə və bölgədəki əmək bazarına turizm tələbatının təsiri qiymətləndirilir. İnvestisiya gəlirləri və xərcləri kapital mənbələrinə, investorların vəsaitlərinin formalaşmasına və istifadəsinə yönəldilir. İdxal və ixrac turizm, şirkətlərinin xarici iqtisadi əlaqələrdə əldə etdikləri vəsait və idxal etdikləri məhsullar təhlil edilir. Turizmin proqnozu sistemli kompleks tədbirlərin nəzəri və praktik parametrlərinə əsaslanır. Proqnozlar elmi cəhətdən düzgün, real və təsirli olmalıdır. Buna görə də, proqnozlar variantlarla aparılır. Hər bir seçimin öz şərtləri və şəraiti, mexanizmləri olmalıdır. Alternativ bir seçim meyarlar əsasında seçilir və qərar verilir. Qərarın mövzusu dövlət, şirkətlər və turistlər ola bilər. Turizmin planlaşdırılması və idarə olunması ilə bağlı proqnoz gələcək tədqiqatlarla əlaqələndirilir [2].

Şəkil 1. Turizmin proqnozlaşdırılması texnologiyası

Mənbə: Салыфов, Т. Динамика развития туризма в Азербайджане.-2018.

Şəkil 1-dən göründüyü kimi, turizm sferasında proqnoz məqsədi məhz, yuxarıda irəli sürülən hipotezlər üzrə qurulur. Belə ki, turizm sferasının ümumi daxili məhsul artımına uyğun olaraq tənzimlənməsi üçün əlavə resursların mənbələrini stimullaşdırmaq təşkilati-iqtisadi proseslər olmaqla tənzimlənir. Turizm bazarının perspektiv inkişafı sahibkarlıq üçün təşkil etdiyi və onu məqsədlərə uyğun hazırlamaq əməliyyatlarını özündə birləşdirir. Turizm məqsədləri təsviri xarakter daşımaqla, onun analitik artım tempi verilməlidir. Məqsədlərin proqnozu nöqtəvari və fəza formasında baş verməlidir [7].

Turizm iqtisadiyyatının əsasını qoyanlar V. Hunziker və K. Krapf turizmin informasiya tələbatına belə tərif verirlər: “İqtisadi cəhətdən turizm tələbatı turistlərin müəyyən qiymətlərlə almaq istədiyi malların və turist xidmətlərinin miqdarıdır”. Başqa sözlə desək, turizm tələbatı turist gədən ölkənin qiymətləri ilə əlaqədar turist xidmətləri və malların şəxsi istifadəsidir. Turizm tələbatının yaranması insanın motivasiya nəzəriyyəsinə əsaslanır. Bu nəzəriyyəyə görə turizm tələbatı insan davranışının motivləridir.

Turizm sahəsində məşhur tədqiqatçı P. Bernekker belə hesab edir ki, “turist tələbatının əsas səbəblərindən biri səyahətin maraqlı olması və insana sevinc bəxş etməsidir”. Tədqiqatçı alim R.M.

Qasımov “turist tələbatını insanın təbii tələbatı kimi qiymətləndirir ki, bu tələbatı da insan turist səfəri zamanı ödəmiş olur”.

Turist tələbi turizmin inkişafı ilə bağlı olan iki əsas elementdən asılı olaraq mövcud olur. Bunlar pul və asudə vaxtdır. Tələbin bu elementlərini nəzərə alaraq biz onun formalaşma mənbələrini öyrənə bilərik, hansı ki, turizm xidmətinə tələbin həcmi bunlardan asılıdır. Turizm xidmətinə tələbin spesifikasiyi ondadır ki, o ödəmə qabiliyyətli olmaqla bərabər, həm də müvəqqəti xarakter daşımalıdır. Qeyd edək ki, turizmin tədqiqatı ilə məşğul olan bir sıra alimlər, o cümlədən: V.İ.Azar, V.A.Kvartalnov, Ə.Q.Əlirzayev, R.M.Qasımov və başqaları turizm xidməti bazarında tələbin formalaşması haqqında müxtəlif istiqamətdə təhlillər aparmışlar [8].

YEKUN NƏTİCƏ

Məqalənin tərtibi zamanı analiz və sintez, eyni zamanda da induksiya və deduksiya metodlarından istifadə edilmişdir. Belə ki, analiz metodu kimi mövzu tam şəkildə təhlil olunmuşdur. Daha sonra isə sintez metodu vasitəsilə məlumatlar sistemləşdirilmişdir. İnduksiya metodu vasitəsilə turizm fəaliyyətinin kitabxana-informasiya təminatının proqnozlaşdırılması araşdırılmışdır. Sonra isə deduksiya metodu vasitəsilə isə həmin toplanmış faktlar əsasında nəzəri nəticələr, ümumi prinsiplər, başqa sözlə desək, əməli fəaliyyət üçün lazım olan zəruri tövsiyələr müəyyən edilmişdir. Bu tədqiqatlar analitik tədqiqat və qiymətləndirmə metodlarını inkişaf etdirir. Turistlərin motivasiyası onlara təsir edən amillərdir. Turizmə alternativ olan turizm motivi qərar qəbul etmək üçün əsas verir. Turizmin proqnozu riyazi olaraq təhlil edilir və iqtisadi modellər tərəfindən müasir bir şəkildə proqnozlaşdırılır, ehtimal, risk və səmərəlilik dərəcələri metodoloji obyekt olaraq inkişaf etdirilir və proqnozlaşdırılır.

ƏDƏBİYYAT

1. İsmayılov, X.İ. Kitabxana işinin təşkili və idarə edilməsi. Dərslik. / X.İ.İsmayılov. – Bakı: – 2009. – 393 s.
2. Salıfov, T. Turizmin inkişaf problemləri // Turizm və rekreasiya XXI əsrdə: problemlər və perspektivlər, – Bakı: – 2013, – s. 111-113.
3. Kuzık, B.H. Proqnozlaşdırma, strateji planlaşdırma və milli proqramlaşdırma. Dərslik. / B.H.Kuzık, B.İ.Kuşlin, Y.V. Yakovets – Bakı: İqtisad Universiteti Nəşriyyatı, – 2010. – 473 s.
4. Qasımlı, H.H. Azərbaycan Respublikasında turizm fəaliyyətinin inkişafının kitabxana-informasiya təminatı // – Bakı: Bakı Dövlət Universiteti, Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya Elmi-nəzəri, metodik və təcrübə jurnalı, – 2022. №1, – s. 72-78.
5. Qasımlı, H.H. Azərbaycan Respublikasında turizm fəaliyyətinin kitabxana-informasiya təminatının bibliografik və analitik təhlili // – Bakı: Bakı Dövlət Universiteti, Bakı Universitetinin xəbərləri. Humanitar elmlər seriyası, – 2022. №3, – s. 144-149.
6. Аристова, О.В. Стратегия управления организациями индустрии туризма в условиях нестабильности среды: / Дис. ... канд. экон. Наук / – Москва, 2001.
7. Салыфов, Т. Динамика развития туризма в Азербайджане // – Одеса: Причорноморський Науково-Дослідний Інститут Економіки Та Інновацій, ГАБИТУС. Науковий журнал, – 2018. – с. 88-92.
8. Ключев, В.К. Маркетинговая ориентация библиотечно-информационной деятельности (Мааркетинг в системе управления библиотекой): Учебное пособие / В.К.Ключев, Е.М.Ястребова. – М.: Профиздат; Изд-во МГУКИ, – 2001.

PREDICTION OF LIBRARY-INFORMATION PROVISION OF TOURISM ACTIVITIES**H.H. Gasimli**

In order to determine the real development directions of the current potential of the document-information resources in the field of tourism in our republic, there is a need for an accurate and comprehensive study and study of the current state of the document flow in the library-information network operating in the mentioned region. All this brings to the fore the importance of evaluating information resources on tourism according to the needs of readers in the library field, and in-depth investigation of the development characteristics and problems of the flow of documents in this field. As we know, libraries, which are considered as social institutes, meet the information needs of the society, fulfill scientific, information, cultural, educational and upbringing functions. Library-information institutions have great importance in the collection, preservation and delivery of literature related to various fields of science to information users. In the study of the document-information demand of the developing tourism sector in our country, great importance is attached to the scientific works created by scientists, researchers, and experts in this field, as well as to the forecasting of scientific researches. In this regard, the prediction of library-information provision in the sphere of tourism was studied in the article.

Keywords: *Tourism, library, information provision, prediction*

**ПРОГНОЗИРОВАНИЕ БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ
ТУРИСТСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ****Г.Г. Гасимлы**

Для определения реальных направлений развития современного потенциала документально-информационных ресурсов в сфере туризма в нашей республике необходимо точное и всестороннее изучение и изучение современного состояния документооборота в библиотеке. - информационная сеть, работающая в указанном регионе. Все это выдвигает на первый план важность оценки информационных ресурсов по туризму в соответствии с потребностями читателей в библиотечной сфере, углубленного изучения особенностей развития и проблем документооборота в этой сфере.

Как известно, библиотеки, рассматриваемые как социальные институты, удовлетворяют информационные потребности общества, выполняют функции науки, информации, культуры, образования и воспитания. Библиотечно-информационные учреждения имеют большое значение в сборе, сохранении и доставке литературы по различным областям науки до пользователей информации. В изучении документально-информационной потребности развивающегося туристического сектора нашей страны большое значение придается научным работам, созданным учеными, исследователями и специалистами в этой области, а также прогнозированию научных исследований. В связи с этим в статье исследовано прогнозирование библиотечно-информационного обеспечения в сфере туризма.

Ключевые слова. *Туризм, библиотека, информационное обеспечение, прогнозирование.*